

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida 2014-yil 19-dekabrda 0055-raqam bilan qayta ro'yxatga olingan.

2020-yil. 3-son.

Bosh muharrir

Bahodir JOVLIYEV

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Dilshod KENJAYEV
Maqsudxon YO'LDOSHEV
Nizomiddin MAHMUDOV
Nargiza RAHMONQULOVA
Yorqinjon ODILOV
Mamatqul JO'RAYEV
Nasirullo MIRKURBANOV
Jabbor ESHONQULOV
Lutfullo JO'RAYEV
(bosh muharrir o'rinbosari)

Nilufar Namozova

Jamoatchilik kengashi:

Muhammadjon ALIYEV
Ergesh ABDOVALITOV
Manzura DADAXO'JAYEVA
Ehson TURDIQULOV

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ul:

Nilufar NAMOZOVA
Nigora URALOVA
Emma TOROSYAN

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.

Telefon: (98) 121-74-16,

(71) 233-03-10,

(71) 233-03-45,

(71) 233-03-67.

e-mail: til_adabiyot@umail.uz

veb-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Jurnaldan ko'chirib bosilgan maqolalar "Til va adabiyot ta'limi"dan olindi, deb izohlanishi shart.

Jurnaldan nashr etilgan maqolalarda mualliflarning tahririyat nuqtayi nazariga muvofiq kelmaydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Bosmaxonaga 19.03.2020-yilda topshirildi. Ofset usulida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84/8. Shartli bosma tabog'i 6,0. "Times" garnituri. 10, 11 kegl. "SANO-STANDART" MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent sh. Olmazor tum., Shiroq ko'chasi. Buyurtma Adadi 4500 nusxa. Bahosi keshilgan narxda.

1991-yildan chiqqa boshlagan

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРЫ LANGUAGE AND LITERATURE TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MUNDARIJA

Asror MO'MIN. Qush tili	3
Sultonmurod OLIM. "Lison ut-tayr"ni tushunish mas'uliyati	5
G'ofir HAMROYEV. Kreativ o'quv topshiriqlari - zamonaviy ona tili ta'limining asosi	8
Gulnoza BOBOJONOVA. X va h harflari	10
Ro'zmat ISMOILOV. Qadimiy shaharlar	12
Tolib ENAZAROV. "Muhokamatu-l-lug'atayn"dagi dialektal so'zlar va obrazli nomlanishlar talqini	13
Alisher AXROROV. Maqollarda tinglash, sukut saqlash odobi masalasi	16
Ro'zixon USMONOVA. Til bilgan - el bilar	17
Dilbar NORMURADOVA. Jahon folklori namunalari poetik yondashuvni qiyoslab o'rganish	18
Nigora ADIZOVA. Qiziqmachoqlarning lingvopoetik xususiyatlari	19
Surayyo MUQIMOVA. Etimon va hozirgi ma'no	21
Umida SHERMATOVA. Kunduzsiz kechalar yog'dusi	23
Shoira SODIQOVA. Adabiyot darslarida innovatsion metodlar samaradorligi	25
Dono ZULPIYEVA. Produktiv yondashuv orqali o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari	26
Muqaddas OQMAMATOVA. Bir lavha talqini: tarjima va so'z	27
Ozodakhon GULYAMOVA. Some lexical and morphological features of translation	30
Nigora ABDULLAEVA. The role of communicative language teaching in Uzbekistan	32
Ra'no TOSHNIYOZOVA. Alisher Navoiy ontologik tafakkurida vaqt kategoriyasi	34
Gulnoza QURBONOVA. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-operativ tafakkurini rivojlantirish	36
Jumanazar ESHONQULOV, Ilhom ESHONQULOV. Muhammadsiddiq Hayrat Buxoriy tazkiranavislar nazdida	38
Dilorom KAMALOVA, Nazokat SAMINOVA. Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik madaniyatni rivojlantirishning o'ziga xos usullari	40
Sayyora HALIMOVA. "Sadoyi Turkiston" gazetasida milliy til va imlo muammolari	41
Aziza RAXMANOVA. Parallel matnlar korpusining milliy til xususiyatlarini yoritishdagi ahamiyati	43
Visola TASHPULATOVA. Badiiy asarlarda antropomimlar tarjimai	44
Dildora TASHMUXAMEDOVA. Xitoy tilida undov so'zlarning turkumlanishi	45
Dilnoza QURBONOVA. O'quvchilarda madaniyatlararo bag'rikenglikni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari	47
Dilorom Шодиева. Навруз и Масленица. Национальные праздники, традиции, обычаи и обряды	49
Замира Нурманова. Н.С.Лесков. Рассказ «Левша»	51
Гульшод Хамраева. Основные черты научного стиля, его функции, разновидности и жанры	53
Феруза Худайкулова. Сложное предложение. Сложносочиненное предложение. Сочинительные союзы	54
Елена Лагай. Современные подходы к формированию и развитию интеллектуально-творческого потенциала студентов языковых вузов	57
Екатерина Аминова. Билингвизм и раннее обучение языку	59
Дилором Юлдашева, Нигина Хожиева. Некоторые соображения о фруктовой лексике	61
Венера Жамединова. Синтаксические конструкции в паремиях узбекского языка с концептом «труд»	62
Замира Нуржанова. Морфологические особенности русской рукописной книги	64
Шахиста Тахиржанова. Критерии и классификации завершенности эпистолярных текстов	66
Малика Файзиева. Из истории учений о поэтике	67
Насиб Шодиева. Комментарий к системе диалогов в драматических произведениях Шекспира	70
Комила Довлетова. Репрезентация героев в романе Ильдара Абузярова «ХУШ. Роман одной недели»	71
Азиза Ахмедова. Лингвopoэтика обычного фольклоризма	74
Охида Юлдашева. Система персонажей и авторская позиция в рассказе Владимира Макина «Кавказский пленный»	76
Светлана Мадьярова, Раушан Медетова. Новые педагогические технологии как важные ресурсы образования	78
Расима Габдуллакова. Определение коммуникативной цели урока русского языка как неродного	79

Umida SHERMATOVA,

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

KUNDUZZSIZ KECHALAR YOG'DUSI

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning adabiy ta'lim bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishida XX asr o'zbek adabiyotining yirik vakili Cho'lpon ijodini o'rganish muhim o'rin tutadi. 7-sinfda "Go'zal", "Xalq", "Binafsha", "Buzilgan o'lkaga" she'rlari bilan tanishgan o'quvchilarga 9-sinfda "Qalandar ishq", "Ko'ngil", "Kishan", "Yong'in", "Vijdon erki" she'rlari misolida Cho'lpon lirik shoir sifatida tanishtirilsa, "Kecha va kunduz" romani orqali nosir sifatida ham tavsiya etiladi.

Cho'lpon ijodiga "adabiy-tarixiy davrlar va adiblar ijodiga to'g'ri baho berish" nuqtayi nazaridan yondashish darslik materiallari bilan cheklanmasdan, adib asarlarining badiiy-estetik xususiyatlari tahlilida o'quvchilarning shoir lirikasining o'ziga xosligini tushunib yetishi uchun uning g'oyatda ziddiyatli kechgan umr yo'li va u yashagan tarixiy muhit (ijtimoiy hamda adabiy muhit) bilan yaqindan tanishtirishni taqozo qiladi. Bu borada O.Sharafiddinov, H.Yoqubov, N.Karimov, D.Quronov, N.Boqiy, U.Azim kabi ijodkorlar qalamiga mansub tarixiy, adabiy-badiiy manbalardan foydalanish ulug' adibning shaxs va ijodkor sifatidagi qiyofasini to'laroq tasavvur qilishga yordam beradi.

Ma'lumki, Cho'lpon adabiyot tarixida buyuk shoir sifatidagina emas, balki ustoz nosir sifatida ham yuksak maqomda turadi. Adib qalamiga mansub "Kecha va kunduz" romanining 9-sinf adabiyot darsligidan joy olishining bosh sabablaridan biri ham aynan shudir.

Amaldagi darslikdan mingboshi dodxohning zaharlanib o'lishi, Zebining kishanlanib, sudlanish jaryonlari aks etgan parcha o'rin olgan. Darslikda ta'kidlanishicha, "Romanda Zebi ishtirokidagi voqealar tasviriga ko'p o'rin berilgan. Asar sujetida ko'pchilik personajlar shu timsolga daxldor tarzda"¹ harakatlanadi. Shu tufayli bo'lsa kerak, darslikda ham aynan Zebi ishtirokidagi voqealar tasviriga oid parcha keltirilgan. O'quvchilar asar mutolaasi jarayonida mavjud jamiyat tanazzuli Zebi, Sultonxon, Poshshaxon, Xadicha, Razzoq so'fi kabi obrazlar taqdirida aks etganligi bilan tanishadilar.

G'oyaviy-estetik nuqtayi nazardan qaraganda, romanda mavjud jamiyat tanazzulining asl sabablari va milliy ozodlik g'oyasi aks etgan voqealar tasviriga ham o'rin berilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Zero, adabiyot dasturida *"mamlakatimiz mustaqilligi va bayramlari haqidagi ona-Vatanga muhabbat uyg'otuvchi adabiy asarlar mazmunini anglagan holda so'zlab berish"* tarzida qo'yilgan talabni amalga oshirishda "Kecha va kunduz" romanidagi Miryoqub timsoli bilan bog'liq voqealar tasviri to'laqonli manba vazifasini o'tashi mumkin. Chunonchi, roman sarlavhasida nazarda tutilgan jamiyatdagi kecha va kunduz muammosi mohiyatini ochishda Miryoqub timsoli alohida o'rin tutadi.

Miryoqub asardagi qahramonlar ichida ziddiyatli shaxs ekanligi bilan ajralib turadi. Cho'lpon bu obraz tasvirida faqat muallif nuqtayi nazaridan tashqari ("asl ming-

boshi", "Xudoning sevimli bandasi qorako'z Miryoqub..." kabi) Akbarali mingboshi, noyib to'ra, mingboshining to'ng'ich xotini Xadicha, ishratxona egasi, Maryam nomini olgan Mariya Ostrova, Miryoqubning ikkinchi MENI kabilar nutqidan unumli foydalangan.

Asar tahlilida boshqalarning Miryoqubga bergan ta'rif-tavsiflari ustida to'xtalib o'tish uning xarakter xususiyatlari ko'lamini to'laroq ochishga xizmat qiladi. Masalan, noyib to'raning Miryoqubga bergan ta'rifida har ikkala qahramonning o'zaro munosabatlariga ham bir qadar oydinlik kiritilganini anglash mumkin. Miryoqubni injenerga tanishtirar ekan, noyib to'ra: "Bizning Miryoqub bilan tanishmisiz, azizim?" – deydi. So'ngra qo'shib qo'yadi: "Noyob odamlardan!"

Bo'lib o'tgan suhbatdan so'ng (suhbatdan poyezd uchun temiryo'l yotqizilishini bilgach, Miryoqub o'tkaziladigan yerlarni arzon narxda sotib oladi, barcha ishlarni hal qilib bo'lgach, bu haqida noyib to'raga ma'lum qiladi) berilgan ta'rif yanada o'z isbotini topadi: "Sen xuddi bir amerikalikka o'xshaysan, Miryoqub! – dedi to'ra. – Lekin ko'nglingga og'ir olma, chakki shu sartiya ichida tug'ilib qolgansan!"²

Cho'lpon noyib to'ra nutqi vositasida Miryoqubning tadbirkorligiga baho beribgina qolmay, butun sartiya xalqiga nopisandlik bilan qaraganini mahorat bilan ko'rsatib bergan.

Aslida noyib to'ra va Miryoqub orasidagi munosabatlar ajib bir mahorat bilan aks ettirilganki, ikki tomonning bir-biriga munosabatidan har birining xarakter xususiyatlari namoyon bo'ladi. Miryoqub navbatdagi noyob sovg'asi – qadimiy qo'lyozmani berar ekan, noyib to'raning: "Limuharririhu..." Chiroylik xat... Mavlono Ado shuncha xushxat ekanmi? Sharqda, islom sharqida suratkashlik din tomonidan man qilingani uchun rivoj topmasdan, din tomonidan tarvij etilgan bu xattotlik san'ati yaxshi taraqqiy qilgan edi", – kabi so'zlaridan uning "...yerli xalqning tili va adabiyoti, ayniqsa, fors tili va adabiyotini juda yaxshi biladigan ma'murlardan"³ ekanligi anglashiladi.

Buning ziddi o'laroq, nafaqat Miryoqub, balki mahalliy xalqqa ta'lim berayotgan domlarning ham savodi pastligini to'raning: "Qozi Abdillatif... Sayyid al-muslumin Amir Umar"...Chinakam, bu xat Umarxon davrining asari ekan ma'lum bo'ldi. Ammo buni yozgan Ado bo'lmasa kerak. Mavlono Adoning nomi Sultonxon bo'lsa kerak... Men o'qib edim. Abdillatif emas. Shahobiddin xato qilibdi. Sizning domlaringiz munaqa narsalarni yaxshi bilishmaydi..."⁴ qabilidagi gapidan anglash qiyin emas.

Noyib to'ra tili bilan bayon etilgan, Cho'lpon e'tiboridan chetda qolmagan bir hodisa ham kitobxonni xalqimiz tarixining yana bir ayanchli kechmishi bilan tanishtiradi: "...Senlarning Xudoyorxonningga "o'ruslar Oqmachitni olib qo'ydi", deganlar. Xudoyorxon "u yurtim necha kunlik yo'lda?" deb so'ragan, "bir oylik yo'lda", deganlar.